

बार्सिलोना मधून प्रेमाने

(FROM BARCELONA WITH LOVE)

लोकांना ख्रिस्तोफर कोलंबस अमेरिकेच्या शोधासाठी ओळखतात. पण त्याने स्पेनसाठी काय काय आणले हे फार कमी लोकांना माहीत आहे. मी कोलंबस नाही, पण १९९१-९२ मध्ये Euro-India Exchange Programme अंतर्गत ESADE, बार्सिलोना येथे दिलेल्या भेटीच्या आठवणी आजही, २७ वर्षांनंतर, एका परदेश प्रवासातून किती काही शिकता येते याची जाणीव करून देतात.

१. सिस्टर कॉन्चिटा

जेव्हा जेव्हा मला बार्सिलोना आठवते तेव्हा सर्वप्रथम सिस्टर कॉन्चिटा आठवतात. त्या माझ्या बार्सिलोना येथील दत्तक मोठ्या बहिणीसारख्या होत्या.

इतक्या अधिकाराने पण प्रेमाने बोलणारी बहीण मी कधी पाहिली नव्हती.

त्या Director General यांच्या Personal Secretary होत्या. त्या अनेक युरोपीय भाषांमध्ये सहज संवाद साधू शकत आणि विविध देशांतून येणाऱ्या फोन कॉल्सना उत्तर देत असत.

एकदा रॉटरडॅमहून मला भेटायला येणाऱ्या एका प्राध्यापक मित्राची Girona रेल्वे स्टेशनवर बॅग हरवली होती. सिस्टर कॉन्चिटा यांनी फक्त १२ तासांत ती बॅग शोधून परत मिळवून दिली.

१९९१ च्या डिसेंबरमध्ये, स्पेनच्या Ministry of Foreign Affairs कडून Resident Permit मिळवण्याबाबत मी त्यांच्याशी बोलत होतो (त्या वेळी ३ महिन्यांपेक्षा जास्त व्हिसा दिला जात नव्हता). मी सांगितले की मला लवकर permit हवा कारण मला UK ला जायचे आहे.

त्या माझ्याकडे पाहत म्हणाल्या:

“तुम्ही असेच जाणार आहात का?”

मी गोंधळलो. त्यांनी माझ्या पायातील साध्या शूजकडे बोट दाखवत सांगितले:

“मी तुम्हाला असे जाऊ देणार नाही. ऑफिसनंतर आपण दुकानात जाऊ आणि योग्य बूट घेऊ. तुम्ही गोठून जाल, माझ्या प्रिय.”

त्यांच्या या प्रेमळ काळजीमुळे मला वाटले की बार्सिलोनामध्ये माझी एक बहीण आहे जी माझी काळजी घेते.

एक संध्याकाळी माझे कुटुंब भारतातून माझ्याकडे आले तेव्हा सिस्टर आमच्या भेटीला आल्या.

माझी पत्नी स्वयंपाक करत असताना सिस्टरने मला विचारले:

“ती काय करते?”

मी नम्रपणे उत्तर दिले: “ती गृहिणी आहे.”

त्यांना ते समजले नाही. त्यांनी पुन्हा विचारले:

“मी देखील गृहिणी आहे. पण ती काय करते?”

मग मला तिचा संपूर्ण दिवस सांगावा लागला.

मी सांगितले:

“ती सकाळी सुमारे ५.३० ला उठते. तयार झाल्यानंतर ती आमच्या दुसऱ्या मुलीला तयार करते आणि दोन्ही मुलींना ७.३० पर्यंत शाळेत पाठवते. मग माझ्यासाठी नाश्ता तयार करते. मी ८.३० ला गेल्यानंतर ती माझ्या वडिलांसाठी नाश्ता तयार करते. ९.३० च्या सुमारास ती स्वतः नाश्ता करते. मग ती दुपारच्या जेवणाची तयारी सुरु करते.

दुपारी १.३० ला मी घरी येतो आणि वडिलांसोबत जेवतो. मुली २.३० ला घरी येतात. लहान मुलीला जेवण दिल्यानंतर ती स्वतः जेवते. तोपर्यंत सुमारे ३.४५ वाजतात.

मग भांडी धुण्यासाठी मदतनीस येते. त्यानंतर ती संध्याकाळचा चहा तयार करते. सायंकाळी ६.३० पासून ती पुन्हा रात्रीच्या जेवणाची तयारी सुरु करते.

रात्री ९.३० ला मी आणि वडील जेवतो. त्यानंतर ती जेवते. हे सगळे संपेपर्यंत रात्री ११ वाजतात.”

मी सांगून संपवले.

सिस्टर आश्चर्यचकित होऊन म्हणाल्या:

“काय? पूर्ण दिवस स्वयंपाक?”

त्या पुढे म्हणाल्या:

“प्रोफेसर, तुम्ही तुमच्या पत्नीवर अन्याय करत आहात. तुम्ही डीप फ्रीजर का घेत नाही? सकाळी एकदाच स्वयंपाक करून संध्याकाळी गरम करता येईल. पूर्ण दिवस स्वयंपाक करण्याची गरज नाही.”

मी म्हणालो:

“मी सहमत आहे. पण एक समस्या आहे – त्यासाठी वीज लागते.”

त्यांनी आश्चर्याने विचारले:

“म्हणजे तुमच्याकडे वीज नाही?”

मी उत्तर दिले:

“वीज आहे. पण कधी असेल हे माहित नसते.”

१९९० च्या दशकात उत्तर प्रदेशसारख्या मागास राज्यात वीजपुरवठ्याची अनिश्चितता काय असते हे बार्सिलोनासारख्या शहरात राहणाऱ्या व्यक्तीला समजणे कठीण होते. कारण माझ्या संपूर्ण ९ महिन्यांच्या वास्तव्यात तिथे एकदाही वीज गेली नव्हती.

२. CEMS

ESADE चे Director General हे **Community of European Management Schools (CEMS)** चे अध्यक्ष होते (जे आता Global Alliance for Management Education म्हणून ओळखले जाते). या संस्थेत ३१ शैक्षणिक सदस्य आहेत आणि प्रत्येक देशातून फक्त एकच व्यवस्थापन संस्था सदस्य म्हणून स्वीकारली जाते.

१९९२ मध्ये भारतात परत येण्यापूर्वी मी त्यांना सहकार्याच्या शक्यता तपासण्यासाठी भेटलो.

त्यांनी सुचवले की भारतातील कोणतीही व्यवस्थापन संस्था सदस्य नसल्यामुळे आम्ही दोन वर्षांसाठी **guest member** म्हणून सामील होऊ शकतो. त्या दोन वर्षांत आमचे काम पाहून संस्था पूर्ण सदस्यत्व देऊ शकते असे त्यांनी सांगितले.

दुर्दैवाने, आमच्या संस्थेचे संचालक आणि इतरांनी यामध्ये कोणताही रस दाखवला नाही आणि ही संधी आम्ही गमावली.

नंतर २०१२-१३ मध्ये माझे मित्र प्रा. शेखर चौधरी यांच्या संचालकपदाच्या काळात **IIM Calcutta** ला या संस्थेचे सदस्यत्व मिळाले.

मला आनंद आहे की किमान एक भारतीय व्यवस्थापन संस्था युरोपियन व्यवस्थापन संस्था आणि उद्योगांच्या या नेटवर्कमध्ये सामील झाली.

३. सहयोगी काम (Collaborative Work)

ESADE ला जाताना माझा उद्देश **Mergers & Acquisitions** विषयावर केस लेखन करण्याचा होता. पण Dean यांना भेटल्यानंतर थोडी निराशा झाली. त्यांनी सांगितले:

“आम्ही हा विषय विकसित करण्याचा प्रयत्न करत आहोत, पण अजून फार प्रगती झालेली नाही.”

तरीही मी ESADE मधील एका डॉक्टर-प्राध्यापकांच्या memoir वर आधारित तीन भागांची केस स्टडी संयुक्तपणे विकसित करू शकलो.

तसेच प्रा. एमिल यांच्यासोबत **European executives चा भारताबद्दल व्यवसाय भागीदार म्हणून असलेला दृष्टिकोन** या विषयावर बहुराष्ट्रीय संशोधन प्रकल्पाची रूपरेषा तयार केली, जी भारतात परतल्यावर पूर्ण झाली.

तिसरा संशोधन प्रकल्प प्रा. Viedma आणि Vilahur यांच्यासोबत **In Search of Excellence** या अभ्यासाच्या धर्तीवर तयार केला होता. प्रश्नावली तयार झाली होती, पण प्रकल्प सुरू होऊ शकला नाही.

चौथा प्रकल्प म्हणजे **Euro-India Management Centre** स्थापन करण्याचा प्रस्ताव होता, जो मार्केटिंग प्राध्यापक Motania यांच्या सहकार्याने तयार झाला होता.

आजही मला एक प्रश्न पडतो:

९ महिन्यांच्या कालावधीत मी:

- ४ प्रकल्पांवर काम केले

- ४ वेगवेगळ्या प्राध्यापकांशी भागीदारी केली
- अशा देशात जिथे मला कोणी ओळखीचे नव्हते

पण IMX मध्ये ५ वर्षे काम करताना मी एकही संयुक्त प्रकल्प विकसित करू शकलो नाही.

यात माझीच काही कमी होती का?

की काही सामाजिक-सांस्कृतिक अडथळे होते?

४. कॅसिओ, केटल आणि रेकॉर्डर

बार्सिलोना हे असे ठिकाण होते जिथे मी पूर्णपणे अनोळखी होतो. त्या काळात इंग्रजी फारसे प्रचलित नव्हते.

मी तिथे जाण्याचा निर्णय घेतला कारण PGP Chairman म्हणून काम केल्यानंतर मी इतका थकलो आणि आजारी पडलो होतो की कधीही कोसळून असे वाटत होते.

माझा आत्मविश्वास कमी झाला होता. मी प्रवास करणेही बंद केले होते.

एक दिवस मला वाटले — असे जगण्यात काही अर्थ नाही.

मी तेव्हा सुमारे ४५ वर्षांचा होतो. माझी मुले अजून शाळेत होती. जर मला काही झाले तर त्यांचे काय होईल ही चिंता मला सतावत होती.

म्हणून जेव्हा संचालकांनी मला परदेशात जाण्याची संधी दिली, तेव्हा मी जाणीवपूर्वक असे ठिकाण निवडले:

- जिथे मला कोणी ओळखीचे नव्हते
- जिथे मला भाषा येत नव्हती

पण हाच निर्णय माझ्या आयुष्यातील **turning point** ठरला.

(अ) कॅसिओ (The Casio)

संस्थेच्या कामाच्या वेळेनंतर, संध्याकाळी आणि सुट्टीच्या दिवशी वेळ कसा घालवायचा हा प्रश्न होता. एके दिवशी समुद्रकिनार्याकडे (Mar) चालत जाताना मला एका दुकानात Casio कीबोर्ड दिसला. त्याच्या कळा हार्मोनियमसारख्या वाटल्या.

मी तो विकत घेतला आणि वाजवायला सुरुवात केली. मला थांबवणारे तिथे कोणी नव्हते.

सहा महिन्यांत मी काही गाणी वाजवू लागलो आणि राग म्हणजे काय हेही समजू लागले. नौशाद, सी. रामचंद्र, शंकर-जयकिशन, वसंत देसाई यांची स्वतंत्र संगीतशैली का असते हेही लक्षात येऊ लागले.

दुदैवाने भारतात परत आल्यावर हे सगळे थांबले.

(ब) केटल (The Kettle)

माझा दुसरा साथीदार होता एक इलेक्ट्रिक केटल.

मला चहाची सवय होती. त्या काळात लखनौमध्ये इलेक्ट्रिक केटल घेण्याचा विचारही करू शकत नव्हतो कारण त्यासाठी सतत वीज असणे आवश्यक होते आणि वीजपुरवठा खंडित होणार नाही असे गृहीत धरता येत नव्हते.

बार्सिलोना येथे केटलमुळे चहा बनवणे खूप सोपे झाले. टी-बॅग्स, दूध पावडर आणि साखरेचे क्यूब्स सहज उपलब्ध होते.

या केटलमुळे Parc Tauli केस सिरीज विकसित करण्यात अप्रत्यक्ष मदत झाली.

लायब्रेरियनने मला रात्रीसाठी English-Catalan dictionary दिली होती. Maurice (कॉम्प्युटर सेंटर प्रमुख) यांनी मला १९९१ मध्ये (माझ्यासाठी नवीन असलेला) लॅपटॉप दिला. प्रशासन अधिकाऱ्याने मला केबल टीव्ही भाड्याने मिळवून दिला.

माझी रात्रीची दिनचर्या अशी होती:

- रात्रीचे जेवण
- केटलमध्ये चहा बनवणे
- टीव्ही सुरु करणे (तो २-३ वाजेपर्यंत चालत असे)
- बेडवर बसून memoir वाचणे

मी एक शब्द घ्यायचो, शब्दकोशात त्याचे २ ते ७ अर्थ पाहायचो. मग पुढचा शब्द. मग संपूर्ण वाक्य पाहून त्याचा अर्थ अंदाजाने लावायचो.

पंधरा दिवसांत मी एक पान अनुवाद करू शकलो. मी तो Dr. Peiro यांना तपासण्यासाठी पाठवला. त्यांनी खूप मदत केली – दुरुस्त्या केल्या आणि मार्गदर्शन केले.

पाच पाने पूर्ण झाल्यावर काही शब्द परिचित झाले आणि अनुवादाची गती वाढली.

एका महिन्यानंतर मला जाणवले की केस मध्ये जे वर्णन आहे ते मी आयुष्यात कुठेतरी पाहिले आहे.

हळूहळू आठवले — HE(I)L आणि BHEL च्या १९७२-७४ मधील merger मध्ये मी असेच काही पाहिले होते.

“अरे देवा! भारतातील दोन सार्वजनिक क्षेत्रातील अभियांत्रिकी कंपन्यांचे विलीनीकरण आणि स्पेनमध्ये हजारो किलोमीटर दूर चार आजारी हॉस्पिटल्सचे विलीनीकरण – आणि समस्या सारख्याच?”

मी थक्क झालो.

पुढील दीड महिन्यात तीन भागांची केस सिरीज तयार झाली.

Dr. Peiro यांनी मला Sabadel येथील हॉस्पिटलला नेले आणि तिथल्या लोकांशी ओळख करून दिली. पुढील १५ दिवसांत केस अंतिम झाली, मंजूर झाली आणि एका महिन्यानंतर EFMD ला teaching note सह closing seminar साठी पाठवली गेली.

आज विचार करतो — हा केटल नसता तर हे शक्य झाले असते का?

(क) रेकॉर्डर (The Recorder)

रस्त्यावर चालताना मला Sanyo चा एक छोटा voice-activated pocket recorder दिसला.

सुरुवातीला मी Casio वर वाजवलेली गाणी रेकॉर्ड करण्यासाठी तो घेतला होता. पण त्याने मला वेगळ्याच प्रकारे मदत केली.

भारतामध्ये परतल्यावर मला एक नवीन सचिवीय सहाय्यक मिळाली. तिला Dbase आणि Mail Merge शिकवताना मी भारतीय कंपन्यांना (ज्या परदेशात व्यवसाय करत होत्या) केस लिहिण्याची परवानगी मागण्यासाठी ७५ पत्रे पाठवली.

त्यापैकी चार कंपन्यांनी सकारात्मक प्रतिसाद दिला.

मी दोन कंपन्यांच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना भेटलो. पण त्याच वेळी माझी मुलगी आजारी पडली आणि मला प्रवास थांबवावा लागला.

Finance विभागातील माझे वरिष्ठ सहकारी प्रा. वश्नेय, जे दिल्लीहून येत होते, त्यांनी त्या अधिकाऱ्यांची मुलाखत घेण्याचे आणि चर्चा रेकॉर्ड करण्याचे मान्य केले.

आम्ही त्या रेकॉर्डिंगचे transcription केले आणि मसुदा तयार केला. मी माहिती पुन्हा मांडली आणि teaching note तयार केली.

प्रा. वश्नेय यांना आश्चर्य वाटले की त्यांच्या मदतीने दोन महत्वाच्या केस स्टडीज तयार झाल्या:

- Suman Industries
- Growth Pharmaceuticals

यापैकी:

- एक कंपनीने आंतरराष्ट्रीय व्यवसायातून माघार घेतली
- दुसऱ्याने विस्तार केला

ही दोन्ही केस IMX मधील या विषयावरील पहिल्या केस स्टडीज होत्या.

निष्कर्ष

बार्सिलोना मध्ये मला मदत करणाऱ्या तीन मित्रांमध्ये काय समानता होती?

Casio, Kettle आणि Recorder

हे तिन्ही आजही माझ्याकडे आहेत आणि वापरात आहेत. निवृत्तीनंतरही, २५ वर्षांनंतरही.

हे त्या काळातील भारतीय उत्पादनांच्या टिकाऊपणाचे उदाहरण आहे. त्या काळात “durable goods” हा शब्द खऱ्या अर्थाने लागू होत असे.

भारतात एक म्हण होती:

“दादा ले, पोता बरते”

(आजोबांनी घेतलेली वस्तू नातूही वापरू शकतो.)

पण गेल्या २५ वर्षांत आलेल्या **dynamic obsolescence** संकल्पनेमुळे अशी टिकाऊ भारतीय उत्पादने आता क्वचितच दिसतात.

5. Parc Tauli केसचे परिणाम (Off-springs of Parc Tauli Case)

केस लिहिण्यामुळे अनेक फायदे मिळतात, पण Parc Tauli केसने जे दिले ते खरोखरच विलक्षण होते. जवळजवळ एका प्राध्यापकाला आयुष्यात जे काही मिळावे असे वाटते ते सर्व:

- एक आंतरराष्ट्रीय केस स्टडी
- Teaching note चे संशोधन पेपरमध्ये रूपांतर
- आंतरराष्ट्रीय परिषदांमध्ये सहभागी होण्याची संधी
- पुस्तक प्रकाशित करण्याची संधी
- PGP कोर्स सुरु करण्याची संधी
- Management Development Programme (MDP) सुरु करण्याची संधी
- एक व्यावसायिक संस्था (Strategic Management Forum) सुरु करण्याची संधी

ज्यामुळे पुढील स्वप्ने पूर्ण झाली:

- मोठ्या प्रमाणावर परिषदांचे आयोजन
- Strategic Management क्षेत्रात 600 पेक्षा जास्त व्यवस्थापन प्राध्यापकांच्या विकासाला मदत

6. अभ्यास साहित्य (The Course Material)

ESADE मध्ये असताना मला EFMD शी वारंवार संपर्क साधावा लागत होता. तिथे मी fax चा खर्च कसा कमी करायचा हे शिकलो.

मी ४ पत्रे लिहून त्यांना ६३% आकारात कमी केले, एका A4 कागदावर छापले आणि एकाच पानाचा fax पाठवला.

तेव्हा मला विचार आला की जर आपण अभ्यास साहित्य तयार करताना A3 आकारावर (४ A4 पाने ६३% आकारात कमी करून) master तयार केला आणि दोन्ही बाजूंनी छपाई केली तर:

- खर्च कमी होईल
- वेळ वाचेल
- मनुष्यबळ कमी लागेल
- जाडजूड A4 material ऐवजी हलके पुस्तक तयार होईल

विशेषतः जर प्राध्यापक स्वतः अभ्यास साहित्य तयार करत असतील तर.

मी 400 पानांचे PGP course material (Merger & Acquisition विषयावर) छोट्या A4/2 आकाराच्या पुस्तकात रूपांतरित केले.

पण अनेक प्राध्यापकांनी ही पद्धत स्वीकारण्यास नकार दिल्यामुळे हा प्रयोग पुढे जाऊ शकला नाही.

मात्र हे स्वप्न २७ वर्षांनी, माझ्या निवृत्तीनंतर ७ वर्षांनी पूर्ण झाले, जेव्हा मी १५ पुस्तके A5 (6"×9") आकारात paperback आणि E-book स्वरूपात प्रकाशित केली.

जर आपण हे 1992-93 मध्येच केले असते, तर IMX च्या Perspective Plan मधील Academic Resource Park संकल्पना देशातील व्यवस्थापन शिक्षणासाठी आवश्यक सर्व अभ्यास साहित्य तयार करू शकली असती.

7. Qué más (आता पुढे काय?)

“Qué más” (आता पुढे काय?) हे दोन शब्द आजही माझ्या कानात घुमतात.

तिथे लोक तुमचे काम पूर्ण केल्यानंतर हसत विचारत:

“Qué más?” (आणखी काही?)

कार्यालयाची वेळ संपत आली तरी.

त्यांच्या चेहऱ्यावरील स्मित इतके मनमोहक असे की आपोआप त्यांना आदराने वाकावेसे वाटे.

बार्सिलोना मध्ये मला असे वाटले की जर एखाद्या देशाचा आनंद मोजण्यासाठी एकच मापदंड ठेवायचा असेल, तर तो असा असू शकतो:

एखादी व्यक्ती दिवसातून किती वेळा हसते.

मी या सवयीने इतका प्रभावित झालो की मी माझ्या मित्र आणि कुटुंबासाठी सही बदलून:

Keep smiling

अशी केली.

मी स्वतःही ही सवय अंगीकारण्याचा प्रयत्न केला, पण मला माहित होते की ते तिथल्या लोकांसारखे नैसर्गिक नव्हते.

8. भारत आमच्या लक्षातच येत नाही (India Does Not Occur to Us)

मी एका मित्रासोबत Catalonia सरकारच्या Commercial Office of Technology Transfer ला भेट दिली.

मी विचारले:

“तुम्ही भारतात कोणती तंत्रज्ञान हस्तांतरण करता?”

त्यांनी उत्तर दिले:

“भारत आमच्या लक्षातच येत नाही.”

मी आश्चर्यचकित झालो.

मी विचारले:

“मग तुम्ही कुठे करता?”

त्यांनी सांगितले:

U.K., France, Germany

नंतर जेव्हा मी संशोधनासाठी स्पेनमधील कंपन्यांची माहिती गोळा करत होतो, तेव्हा मला अनेक लहान कंपन्या दिसल्या ज्या त्यांच्या छोट्या क्षेत्रात जागतिक स्तरावर अग्रगण्य होत्या.

त्या मोठ्या नव्हत्या म्हणून त्या इंग्रजी आंतरराष्ट्रीय जर्नल्समध्ये जाहिरात देत नसत.

त्यामुळे भारताला त्यांची माहितीच नव्हती आणि आपण मोठ्या कंपन्यांकडून तंत्रज्ञान घेत होतो — ज्या कंपन्यांनी हे तंत्रज्ञान त्या छोट्या कंपन्यांकडून घेतले होते.

जर आपण त्यांच्या भाषा जाणत असतो तर भारत कमी खर्चात आणि समान भागीदार म्हणून तंत्रज्ञान घेऊ शकला असता.

भारत त्यांना माहित नव्हता आणि ते आपल्याला माहित नव्हते.

संशोधनातही असेच झाले.

एका questionnaire च्या भाषांतरासाठी मला €150 (त्या काळात सुमारे ₹6000) खर्च आला.

पण भारतात १४ पानांचा questionnaire फ्रेंच, जर्मन, स्पॅनिश मध्ये फक्त ₹2000 मध्ये भाषांतर करता आला असता.

त्याचप्रमाणे:

- तिथे सचिवीय मदत €100 प्रति दिवस
- इथे माझ्या सचिवेने काहीही अतिरिक्त न मागता ४ भाषांमध्ये २००० लिफाफे तयार केले.

€1000 च्या मंजूर बजेटमधील संशोधन आम्ही फक्त ₹10,000 मध्ये पूर्ण करू शकलो.

आपण उत्कृष्ट संशोधन भागीदार होऊ शकलो असतो.

पण आपण या संधी गमावल्या.

भारत परत येईपर्यंत माझ्याकडे युरोपसोबत सहकार्य वाढवण्यासाठी अनेक कल्पना होत्या.

मला खात्री पटली की भारत:

- युरोपकडून खूप काही शिकू शकतो
- युरोपला खूप काही देऊ शकतो
- राष्ट्रीय हिताला धक्का न लावता
- payment balance बिघडवता न

आणि एक जागतिक भागीदार बनू शकतो.

जसे माझे संशोधन भागीदार Email यांनी सुचवले होते.

9. स्फोट (The Blast)

एके दिवशी Avda Pedralbus रस्त्यावरून जात असताना मला मोठा स्फोटाचा आवाज ऐकू आला. मला सांगण्यात आले की मोरोक्कोमधील एका मुस्लिम व्यक्तीने तो केला होता.

इंग्लंड आणि आयर्लंडमधील संघर्षही जाणवत होता.

मी विचार करू लागलो:

जर ख्रिश्चन आणि मुस्लिम एकमेकांचे चांगले शेजारी म्हणून राहू शकत नसतील, जर कॅथोलिक आणि प्रोटेस्टंट धर्म देशांना विभागत असतील, तर भारत किती संवेदनशील स्थितीत आहे?

कारण भारतात:

- अनेक धर्म
- जाती
- भाषा
- प्रादेशिक संस्कृती

आहेत आणि प्रत्येक घटक देशाला विभागण्याइतका प्रभावशाली आहे.

मी घाबरलो:

“आपण जणू ज्वालामुखीवर बसलो आहोत का?”

भारत परतल्यानंतर सहा महिन्यांत बाबरी मशीद पाडली गेली आणि धार्मिक कट्टरता वाढू लागली.

त्याच्या फक्त एक वर्ष आधी आरक्षणाच्या प्रश्नामुळे देशात मोठा तणाव निर्माण झाला होता. तीन महिने देश ठप्प झाला आणि शेवटी केंद्र सरकार पडले.

मी विचार केला:

भारताला भावनिक एकात्मता साधून आपल्या लोकसंख्येचा आर्थिक विकासासाठी उपयोग करणे हे किती मोठे आव्हान आहे!

हे एक व्यवस्थापनाचे आव्हान नाही का जे देशाचे भविष्य ठरवेल?

आणि तरीही इतक्या अडचणींमध्येही एक तरुण लोकशाही म्हणून भारत एकत्र राहिला — ही मोठी कामगिरी नाही का?

10. भारतात काय आहे याची जाणीव (Realising What We Have in India)

(अ) पाणी (Water)

भारतामध्ये आपण रोज लिटरने पाणी पितो.

जर्मनीतील उद्घाटन सेमिनारमध्ये जेवायला गेलो तेव्हा मला विचारले जाई:

“Sir, what would you like – whisky, wine or coffee?”

मी पाणी मागितल्यावर त्यांनी मला एक छोटा ग्लास (peg) पाणी दिला.

२५० ml पाण्याच्या बाटलीची किंमत \$2 होती.

EU चे अतिथी असल्यामुळे राहण्याची आणि जेवणाची व्यवस्था मोफत होती. पण पाणी सारख्या अतिरिक्त गोष्टींसाठी स्वतः पैसे द्यावे लागत होते.

आमच्यापैकी अनेकांना ते परवडत नव्हते आणि काहींना नळाचे पाणी प्यावे लागले.

मी विचार केला:

जर भारतात पाण्याला अशी किंमत असती तर आपली काय अवस्था झाली असती?

(ब) ब्रेड (Bread)

इतर वस्तूंमध्येही अशीच किंमत तफावत होती.

१९९१ मध्ये ९ वस्तूंची तुलना केली असता असे दिसले की बार्सिलोना मध्ये किंमत भारतापेक्षा:

- ३.६ पट (५०० ml दूध)
- १२ पट (ब्रेड आणि दोन बेडरूमचे घर)

इतकी जास्त होती.

मला जाणवले की GDP जर फक्त विक्री मूल्यावर (price based) मोजला तर तो भारतीय अर्थव्यवस्थेचे विकृत चित्र दाखवतो, विशेषतः US डॉलरमध्ये तुलना करताना.

योग्य तुलना करण्यासाठी वेगळ्या मापदंडाची गरज होती.

नंतर **Purchasing Power Parity (PPP)** ही संकल्पना यासाठी वापरली जाऊ लागली.

(क) भाषा शिकण्याचा अनुभव (Language Lessons)

मला स्पॅनिश येत नसल्यामुळे ESADE ने मला स्पॅनिश भाषा वर्गात पाठवले.

तिथे सुमारे २० वर्षांच्या वयाचे १५ विद्यार्थी होते, वेगवेगळ्या देशांतील.

रंग शिकवल्यानंतर शिक्षकांनी विचारले:

“तुमच्या कारचा रंग कोणता?”

सर्वांनी उत्तर दिले.

मी उत्तर दिले:

“माझ्याकडे कार नाही.”

पुढच्या वेळी अंक शिकवल्यावर प्रश्न आला:

“तुमच्याकडे किती गाड्या आहेत?”

मी पुन्हा तेच उत्तर दिले:

“माझ्याकडे कार नाही.”

आता शिक्षिका चकित झाल्या.

“मग तुम्ही ऑफिसला कसे जाता?”

मी म्हणालो:

“मी चालत जातो.”

त्यांना अजूनच आश्चर्य वाटले.

“किती दूर आहे ऑफिस?”

मी म्हणालो:

“माझ्या घराच्या मागेच आहे.”

त्यांना आमच्या २०० एकरच्या कॅम्पसची, निवासी सुविधा आणि गेस्ट हाऊसची कल्पना समजणे कठीण होते.

पण मला एक गोष्ट समजली:

आपल्या कॅम्पस सुविधा वापरून आपण कमी खर्चात परदेशी प्राध्यापकांना आमंत्रित करू शकतो.

त्यांना:

- राहण्याची सुविधा
- जेवणाची सुविधा

देऊन फक्त प्रवास खर्च आणि थोडे मानधन द्यावे लागेल.

ही कल्पना मी नंतर IMP मध्ये वापरली.

(ड) लुना राइड (Luna Ride)

एकदा माझ्या संशोधन भागीदाराने मला रात्रीच्या जेवणासाठी बोलावले.

ते प्राध्यापक होते आणि MDP चे अध्यक्ष — संस्थेत उच्च पदावर.

आम्ही संध्याकाळी ५ वाजता पार्किंगमध्ये भेटायचे ठरवले.

मी वेळेवर पोहोचलो पण त्यांची कार दिसली नाही.

थोड्या वेळाने त्यांनी आवाज दिला.

मी पाहिले तर ते एका छोट्या मोपेडवर (भारतातील Luna सारख्या) उभे होते.

मला धक्का बसला कारण तिथे टायपिस्ट आणि प्लंबर सुद्धा कार वापरत होते.

ते म्हणाले बस आणि आपण निघालो.

जेव्हा ट्रॅफिक लागे तेव्हा ते मोपेड उचलून फुटपाथवरून चालत जात.

एका ६ लेनच्या मुख्य रस्त्यावर मोठा ट्रॅफिक जॅम होता. त्यांनी पुन्हा मोपेड उचलली आणि आपण आरामात रस्ता पार केला.

आम्ही त्यांच्या भव्य घरात पोहोचलो. चहा घेतला आणि रात्री ८:३० ला जेवायला बाहेर जायची तयारी केली.

तेव्हा त्यांनी गॅरेज उघडले आणि मला एक शानदार **Mercedes Benz** दिसली.

तेव्हा मला समजले:

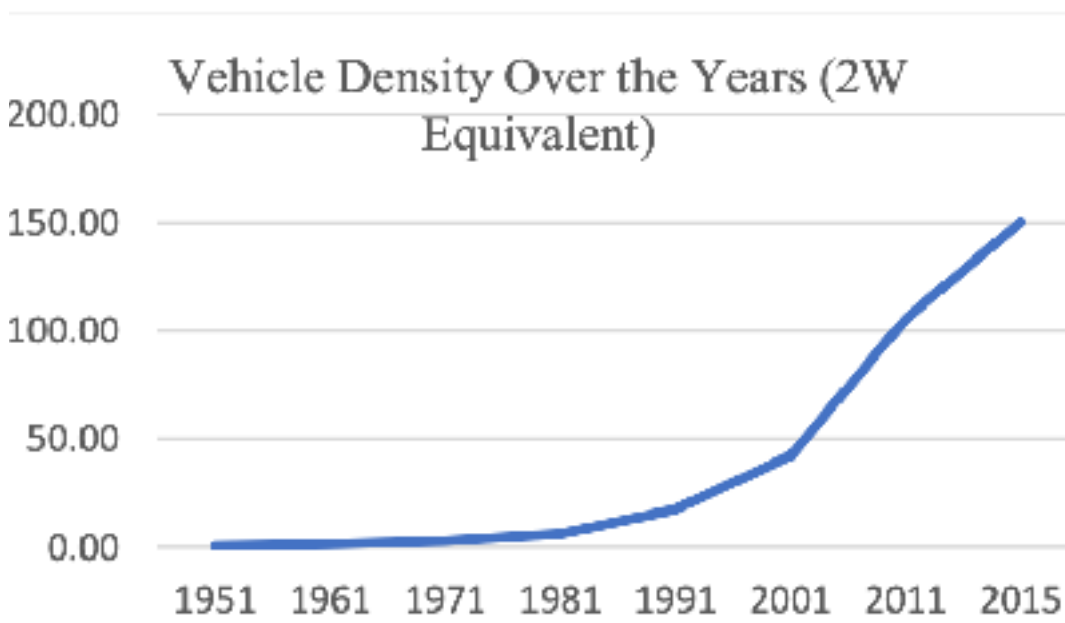
ऑफिसला ते कार वापरत नव्हते कारण ट्रॅफिकमुळे ती उपयोगाची नव्हती.

ते कार वापरत:

- ऑफिसनंतर
- विकेंडला
- सहलीसाठी

हा एक वेगळाच धडा होता:

संपत्ती असणे आणि तिचा योग्य वापर करणे या दोन वेगळ्या गोष्टी आहेत.

Caption

मी विचार करू लागलो की स्पेनपेक्षा २० पट जास्त लोकसंख्या आणि फक्त ६ पट मोठे क्षेत्र असलेल्या भारताची परिस्थिती काय होणार?

जर आपण पर्यायी शहरी रचना (alternate design) विकसित केली नाही आणि सार्वजनिक वाहतुकीसाठी कार आणि इतर मोटार वाहनांवरच भर दिला, तर आपल्यालाही अशीच समस्या भेडसावणार नाही का?

२५ वर्षांनंतर हे खरे ठरले आहे.

आज आपण:

- वाहतूक कोंडी
- प्रदूषण
- शहरी ताण

या गंभीर समस्यांना सामोरे जात आहोत.

(ई) बंदरावर चलनाचा अनुभव (Currency at Port)

डिसेंबरमध्ये U.K. च्या प्रवासादरम्यान मी ESSEC, Erasmus आणि Manchester Business Schools ला भेट देण्याचे ठरवले होते.

त्यामुळे मला बेल्जियममध्येही एक रात्र थांबावे लागले.

माझ्याकडे पाच प्रकारची चलने होती:

- Spanish Pesetas
- French Francs
- Belgian Francs
- Dutch Guilders
- British Pounds

प्रत्येक वेळी चलन बदलताना exchange charges द्यावे लागत होते.

१९ डिसेंबरला Rotterdam ते London बसने जाताना Antwerpen बंदरावर English Channel पार करण्यासाठी थांबलो.

रात्री १० वाजले होते आणि खूप थंडी होती.

तापमान होते:

25°F (सुमारे -5°C)

मी 40 Belgian Francs देऊन कॉफी घेतली.

रात्रीचे जेवण चुकले होते आणि भूक लागली होती, म्हणून मी 40 BF चे bun-butter घ्यायचे ठरवले.

माझ्याकडे फक्त 10 BF उरले होते. मी विचारले की मी £ मध्ये पैसे देऊ शकतो का?

विक्रेत्याने होकार दिला.

मी £100 ची नोट दिली.

त्या वेळी विनिमय दर होता:

1 £ ≈ 65 BF

त्याने:

- £100 = 6500 BF
- 358 BF exchange commission
- 30 BF bun साठी

कापून मला **6112 BF** परत दिले.

मी विचारले:

“आता UK ला जात आहे तर मला Belgian Francs चा काय उपयोग? मला pounds मध्ये देता का?”

तो म्हणाला:

“नक्की”

त्याने पुन्हा 5.5% exchange commission कापले आणि मला £89 परत दिले.

म्हणजे:

फक्त अर्धा पौंड खर्च करताना काही सेकंदात 10 पौंड नुकसान झाले.

प्रत्येक देशात असे नुकसान होत होते.

तेव्हा मला जाणवले:

भारत किती भाग्यवान आहे!

कारण आपण पश्चिम युरोप एवढ्या मोठ्या क्षेत्रात फिरल्यासारखे भारतात फिरू शकतो:

- चलन न बदलता
- immigration न करता
- passport किंवा visa शिवाय

हवामान आणि जीवनशैली

हिवाळ्यात तापमान:

- 0 ते -20°C
- पाऊस
- कमी सूर्यप्रकाश

हे पाहून मला जाणवले की तिथले लोक जगण्यासाठी किती तंत्रज्ञान विकसित करतात.

त्यांना power cut परवडू शकते का?

भारतामध्ये:

- वर्षातील १०-१२ महिने सुमारे १२ तास सूर्यप्रकाश
- तापमान साधारण 0 ते 45°C

इतके अनुकूल आहे की आपण वर्षभर घरात अडकून राहत नाही.

तिथे:

Air conditioning म्हणजे heating

इथे:

Air conditioning म्हणजे cooling

जसे भारतात 12 वाजता दुपार असते, तर अमेरिकेत time difference मुळे वेगळी वेळ असते.

प्रवासातील अडचणी

मला पुढील देशांसाठी visa घ्यावा लागला:

- Spain
- France
- Benelux (Belgium, Netherlands, Luxembourg)
- Germany
- U.K.

प्रत्येक देशात immigration तपासणी.

पासपोर्ट हरवला तर:

- मुक्काम धोक्यात
- जेलची शक्यता
- मदतीसाठी कोणी नाही

आणि भारतात?

मी 29 राज्ये आणि 7 केंद्रशासित प्रदेशात सहज प्रवास करू शकतो.

(ज्यातील चार राज्ये EU मधील सर्वात मोठ्या देशापेक्षा लोकसंख्येत मोठी आहेत.)

तेव्हा मला असे वाटते:

मी जणू संपूर्ण युरोप फिरलो —

- चलन न बदलता
- immigration न करता
- passport किंवा visa शिवाय

एक वेदनादायक जाणीव

तरीही एक गोष्ट खटकते:

लोकसंख्येच्या दृष्टीने भारत:

- USA किंवा EU पेक्षा 4 पट मोठा

तरी अर्थव्यवस्था:

- USA च्या 13.4%
- EU च्या 15.1%

म्हणजेच:

आपण आपल्या क्षमतेच्या फक्त 1/24 वापर करत आहोत.

जर आपण:

- integrative synergies
- human resource development

यावर भर दिला तर आपण खूप पुढे जाऊ शकतो.

शेवटचा विचार

बार्सिलोना प्रवास माझ्यासाठी डोळे उघडणारा अनुभव होता.

मला समजले:

- भारत अनेक बाबतीत स्वर्गासारखा आहे
- आपण एकमेकांना सहकार्य करून समाजाचा मोठा फायदा करू शकतो
- symbiotic relationships खूप महत्वाचे आहेत

मला खात्री पटली की:

आंतरराष्ट्रीय शैक्षणिक देवाणघेवाण (international exchange) हा मोठा आशीर्वाद ठरू शकतो.

प्रत्येक प्रमुख व्यवस्थापन संस्थेतील प्राध्यापकाने किमान एक वर्ष विदेशात जावे:

- आपली दृष्टी विस्तारण्यासाठी
- स्वतःच्या देशावर अधिक प्रेम करण्यासाठी
- सुधारणा संधी ओळखण्यासाठी
- जगासाठी काही नवीन निर्माण करण्यासाठी